

Mirosław Wiesław Pawlak

Komisja do Walki ze Spekulacją i Nadużyciami w Handlu przy Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Bydgoszczy (1951-1964)*

Spoleczne Komisje Kontroli Cen

W odradzającej się z powojennych zgliszcz Polsce niedostatek był zjawiskiem powszechnym i głęboko odczuwalnym wśród społeczeństwa. Odnosił się on w zasadzie do wszelkich artykułów. Gospodarka, handel oraz usługi zdominowane przez własność prywatną i spółdzielczą od wiosny 1945 roku zyskały konkurenta w postaci państwa, które sukcesywnie poszerzało swój stan posiadania. Między innymi dlatego ukształtowany od roku 1947 system własnościowy zyskał miano tzw. układu trójsektorowego. Niestety, nie zmienił on oblicza polskiego rynku wewnętrznego, któremu towarzyszył permanentny brak towarów. Okresowo występowały również niedobory podstawowych artykułów. I tak, np. w pierwszym półroczu 1951 roku braki obejmowały takie produkty, jak: cukier, ocet, pieczywo, ryby i ziemniaki oraz wiele towarów przemysłowych, m.in. odzież oraz obuwie¹.

Wśród różnorodnych działań podejmowanych na rzecz poprawy zaopatrzenia rynku, które zdaniem Dariusza Jarosza było zróżnicowane pod względem

* Niniejszy artykuł powstał na podstawie pracy magisterskiej napisanej i obronionej w Instytucie Historii i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego pod kierunkiem promotora: prof. nadzw. dra hab. Andrzeja Zaćmińskiego w 2010 roku.

¹ M. Jastrząb, *Puste półki. Problem zaopatrzenia ludności w artykuły powszechnego użytku w Polsce w latach 1949-1956*, Warszawa 2004, s. 46.

skuteczności, powszechności i społecznej dolegliwości², było wprowadzenie powszechnej reglamentacji poszczególnych towarów. Miało to umożliwić Skarbowi Państwa likwidację niedoborów, uzyskanie nadwyżek produkcyjnych i zacieśnienie tym samym luki inflacyjnej. Szybkemu wzrostowi płac nie towarzyszyło równomierne zwiększenie masy towarowej. Należało zatem stworzyć odpowiednie instrumenty kontrolujące dystrybucję oraz sprzedaż towarów znajdujących się w obrocie handlowym. Miały one walczyć z patologiami, za które władze uznały: spekulację, handel łańcuszkowy, nadużycia, oszustwa na miarze czy wadze, nielegalny obrót towarami (np. mięsem pochodzącym z prywatnego uboju itp.).

Pierwszym takim organem była działająca w Bydgoszczy od stycznia 1946 roku do końca 1954 roku Delegatura Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym (DKS)³. Na mocy ustawy z 2 czerwca 1947 roku – O zwalczaniu drożyzny i nadmiernych zysków w obrocie handlowym⁴ zyskała ona sprzymierzeńca w postaci Społecznych Komisji Kontroli Cen (SKKC). Działały one przy Prezydiach Miejskich Rad Narodowych, a ich sekretarze byli członkami Rad Narodowych oraz nieformalnie inspektorami powiatowymi DKS. W skład każdej SKKC wchodził: przewodniczący – wyłaniany spośród delegatów Prezydium właściwej Rady Narodowej, jego zastępca – wybierany z przedstawicieli związków zawodowych, członek z listy delegowanych przez właściwą Radę Narodową oraz trzech członków z wytypowanych list z następujących organizacji: Związku Samopomocy Chłopskiej, Organizacji Społeczno-Obywatelskiej Ligi Kobiet, Zrzeszenia Samorządu Gospodarczego bądź też spośród członków właściwej Rady Narodowej.

² D. Jarosz, *Reakcje społeczne na niedobory mięsa w Polsce w latach 1945-1989. Polska 1944/45-1989*, „Studia i Materiały” 2006, t. 7, s. 224.

³ Komisja Specjalna do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym była ogólnopolskim organem quasi-sądowym o kompetencjach sędziowsko-prokuratorskich. Jej struktury działające na szczeblu wojewódzkim nosiły nazwę Delegatur. Komisja była uprawniona m.in. do pozbawiania wolności sprawców określonych przestępstw przez osadzanie ich w obozach pracy przymusowej na okres do 2 lat. Podczas swojej działalności „skierowała” do obozów ponad 84 tys. osób, natomiast 200 tys. otrzymało kary grzywny. Szerzej zob. np.: A. Zaćmiński, *Bydgoska Delegatura Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym (1946-1954)*, [w:] *Związki Kujaw i Pomorza na przestrzeni wieków*, red. Z. Biegański i W. Jastrzębski, „Prace Komisji Historii BTN”, t. XVII, Bydgoszcz 2001; L.S. Szuba, *Komisja Specjalna do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym i jej delegatura bydgoska (1945-1954)*, Toruń 2009; K. Sidorkiewicz, *Represje organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach politycznych w województwie pomorskim (bydgoskim) w latach 1945-1956*, Toruń 2005; A. Lityński, *O prawie i sądach początków Polski Ludowej*, Białystok 1999.

⁴ DzU 1947 nr 43, poz. 218.

Wyłączając różnego rodzaju czynności wykonywane w ramach wytycznych Komisji Specjalnej i jej Biura Wykonawczego, zakres obowiązków poszczególnych SKKC, zgodnie z literą §3 powołującego je do życia prawodawstwa, obejmował: *Sprawdzanie bezpośrednio w przedsiębiorstwach sprzedaży i przynależnych do nich pomieszczeniach zapasów towarowych, ksiąg handlowych i zapisków oraz faktur, jak również wszelkich innych dowodów rachunkowych oraz koordynacja kontroli przestrzegania przepisów o zwalczaniu drożyzny i nadmiernych zysków w obrocie handlowym na terenie działania Komisji*. Członkowie SKKC, a także współpracujący z nimi kontrolerzy społeczni do działań w ww. zakresie organizowali się w trzyosobowe grupy kontrolne wedle kryteriów zawartych w regulaminie SKKC i kontrolerów⁵.

Ścisła współpraca SKKC z aparatem terenowym Komisji Specjalnej dobiegła końca wraz z wejściem w życie nowelizacji z 26 października 1950 roku⁶. Na jej mocy straciły one uprawnienie do wydawania orzeczeń z sugestią (wnioskiem) do Delegatur Komisji Specjalnej na rzecz prokuratur.

Rozporządzenie Rady Państwa z 6 listopada 1951 roku ostatecznie przypieczętowało los tych komisji. Po około czterech latach funkcjonowania zdecydowano o ich likwidacji⁷. Zasadniczy cel, dla którego zostały powołane, tj. walka z patologią w handlu i dystrybucji, nie został zrealizowany. Wręcz przeciwnie. O ile wcześniej negatywne zjawiska występowały w sektorze prywatnym i spółdzielczym, to szybko objęły „rozwijający się” sektor państwowy⁸.

Powstanie Komisji do Walki ze Spekulacją i Nadużyciami w Handlu

Postanowienie o likwidacji Społecznych Komisji Kontroli Cen stanowiło jedno z wielu działań mających na celu skuteczniejszą walkę z trudnościami aprowizacyjnymi. Równocześnie w kręgach władzy zdawano sobie sprawę, że walka z plagą spekulacji powinna osiągnąć bardziej radykalny wymiar niż ta prowadzona dotychczas. Taki tok rozumowania sprawił, że rząd ludowy ... *przy poparciu całego zdrowego odłamu społeczeństwa widział się zmuszonym do wypowiedzenia zdecydowanej walki elementom spekulacyjnym i walkę tą wypowiedział, kiedy uchwałą Rady Ministrów z dnia 18 sierpnia 1951 roku*

⁵ Załącznik do §7 Rozporządzenia Rady Państwa z 13 czerwca 1947 roku – DzU 1947 nr 44, poz. 228-229.

⁶ DzU 1950, nr 49, poz. 455.

⁷ DzU 1951, nr 48, poz. 353.

⁸ A. Zaćmiński, op. cit., s. 352.

w sprawie wzmoczenia walki ze *Spekulacją i Nadużyciami w handlu* powołał do życia przy *Prezydium Rad Narodowych Komisje do Walki ze Spekulacją i Nadużyciami w handlu*⁹. Zapowiedź ta w konsekwencji spowodowała, że wkrótce w całym kraju zaczęły powstawać Komisje. Szybką dynamikę tego procesu obrazują dane statystyczne. Według szacunków do 30 listopada 1951 roku łączna liczba Komisji na terenie województwa bydgoskiego wynosiła 47, w tym powiatowych – 19, miast stanowiących powiaty – pięć, miast niestanowiących powiatów – 15 i gminnych – osiem¹⁰.

Ukonstytuowanie się przy *Prezydium Miejskiej Rady Narodowej* w Bydgoszczy Komisji do Walki ze *Spekulacją i Nadużyciami w Handlu* (KWS) nastąpiło z dniem 1 września 1951 roku, a pierwszą jej siedzibą był gmach *Miejskiej Rady Narodowej*¹¹. Wydarzenie to zbiegło się z jednoczesnym zlikwidowaniem SKKC, od których nowe komisje przejęły majątek oraz kompetencje. KWS-y stały się *de facto* „kontynuatorem” pod względem merytoryczności zadań b. SKKC. Potwierdza to również fakt, że organy te miały bezzwłocznie przejąć po nich zajmowane pomieszczenia wraz z ich aktywami oraz dokumentacją 16 spraw niezakończonych¹².

Właściwości KWS przy *Prezydium MRN* w Bydgoszczy

Zgodnie z uchwaloną Instrukcją Prezesa Rady Ministrów z 25 sierpnia 1951 roku – w sprawie organizacji oraz trybu funkcjonowania KWS, zakres „nowych” struktur obejmował:

- a) *Sprawdzanie bezpośrednio w przedsiębiorstwach sprzedaży przestrzegania przepisów o obrocie handlowym, w szczególności sprawdzanie*

⁹ Archiwum Państwowe w Bydgoszczy (dalej cyt. APB), Zespół *Prezydium Miejskiej Rady Narodowej* (dalej cyt. PMRN), Komisja do Walki *Spekulacją i Nadużyciami w Handlu* (dalej cyt. KWS), sygn. 1156, Sprawozdanie z działalności KWS przy *Prezydium MRN* w Bydgoszczy za czas od 1 września do 15 października 1951 roku, k. nlb. Opublikowane w *Monitorze Polskim* – MP 1951 nr 77, poz. 1069.

¹⁰ APB, Zespół *Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej* (dalej cyt. PWRN), Wydział Handlu, sygn. 59, Sprawozdanie z realizacji Uchwały Rady Ministrów Nr 615 za okres od powołania do 30 listopada 1951 roku, k. nlb.

¹¹ KWS swoje siedziby zmieniała kilkakrotnie. Od 1952 roku do II połowy 1953 roku mieściła się w siedzibie Wydziału Handlu przy ul. gen. Stalina 36, potem przy ul. Buczka 13, a od 1954 roku przy ul. Grodzkiej 25.

¹² APB, PMRN, KWS, sygn. 1155, Protokół zdawczo-odbiorczy sekretariatu SKKC przy PMRN w Bydgoszczy spisany w dniu 1 października 1951 roku w sekretariacie KWS przy PMRN w Bydgoszczy, k. nlb.

należytej sprzedaży posiadanych zapasów towarów oraz rzetelności miar i wag.

b) Wykrywanie przestępstw spekulacyjnych oraz nadużyć w handlu, w szczególności drogą ujawniania zawodowych nielegalnych handlarzy, ich agentów i innych spekulantów¹³.

Wyżej sformułowane właściwości obowiązywały w latach 1951-1954. Wówczas wszystkie KWS-y na „polu walki” musiały współdziałać z rejonowymi Delegaturami Komisji Specjalnej, które walkę tę koordynowały. Dążeniem władz była obopólna ich współpraca, której filarem miał być płynny przepływ informacji. Wizja ta w praktyce okazała się utopijna. W Bydgoszczy, jak wynika z dokumentacji archiwalnej, z przykrością stwierdzono, że kontakty te odbiegały daleko od przewidywanych przez ustawodawcę. Delegatura bydgoska nie raczyła zawiadamiać KWS przy Prezydium MRN odnośnie do dalszego biegu spraw przez nią nadesłanych za pośrednictwem Prokuratury Miasta i Powiatu¹⁴.

W 1953 roku partyjna egzekutywa, zaniepokojona beznadziejną sytuacją rynkową, zdecydowała się odejść od zasady preferencji rozwoju wytwarzania środków produkcji kosztem produktywności towarów spożywczych. Miernikiem nowej koncepcji było, w miarę możliwości, „największe uwzględnienie potrzeb handlu, co do ilości i asortymentu wyrobów”. Unormowaniu sytuacji służyć miało wprowadzenie w życie nowych legislacji, tj.: dekretu z 4 marca 1953 roku – *O ochronie interesów w obrocie handlowym*¹⁵, Uchwały nowelizującej z 9 kwietnia 1954 roku¹⁶, a także dołączonej do niej Instrukcji Prezesa Rady Ministrów – *W sprawie organizacji, trybu funkcjonowania oraz sposobu działania KWS*¹⁷. Powyższe akty prawne stanowiły, że: *Zadaniem KWS jest kontrolowanie placówek handlowych prywatnych jak i uspołecznionych, (...)*

¹³ Ibidem, sygn. 1156, Sprawozdanie z działalności KWS przy PMRN w Bydgoszczy za czas od 1 września do 15 października 1951 roku, k. 2.

¹⁴ Niemniej jednak, na podstawie śladowych informacji wiadomo, że w okresie od kwietnia do listopada 1952 roku bydgoska DKS ukarała wg właściwości około 130 osób na łączną sumę 12 650 zł. Obliczenia szacunkowe na podstawie danych akt z lat 1951-1954. Brak danych z lat 1953-1954 oraz za lipiec i grudzień 1952 roku.

¹⁵ DzU 1953, nr 66, poz. 64, dekret marcowy z 1953 roku uchylił moc prawną dekretu *O zwalczaniu drożyzny i nadmiernych zysków w obrocie handlowym*. Według dekretu, za określone w niej przestępstwa pod sąd groziła kara pozbawienia wolności od roku do lat 5 oraz kara grzywny w wysokości do 5 tys. zł. W sytuacji, kiedy sprawca dopuściłby się jakiegokolwiek czynu z ww. legislacji powtórnie, sądy powszechne mogły wymierzyć karę łączną więzienia od roku do 10 lat i grzywnę.

¹⁶ Uchwała nr 122/54 z 9 kwietnia 1954 roku, MP 1954, nr 33, poz. 481.

¹⁷ Niepublikowana Instrukcja nr 91 Prezesa Rady Ministrów z 23 kwietnia 1954 roku.

targowisk, targów i bazarów w celu wykrywania przestępstw, a przede wszystkim wynikających z dekretu z 4.3.1953 r. – O ochronie interesów nabywców w obrocie handlowym jak pobieranie wyższych cen, oszukiwanie na miarze i wadze, oszukiwanie na gatunkach towarów, gromadzenie i ukrywanie towarów w celach spekulacyjnych, wykupywanie towarów w ilościach ponad normalne zapotrzebowanie, nieuzasadnionej odmowy sprzedaży i usług oraz przestrzeganie przepisów o obrocie handlowym. Dalej wykrywanie nielegalnego handlu mięsem, zwierzętami rzeźnymi, zbożem oraz artykułami reglamentowanymi i artykułami wykupywanymi w obrocie detalicznym z zyskiem¹⁸.

Zgodnie z uchwałą przyjętą podczas VIII Plenum w październiku 1956 roku wymiana między przemysłem a rolnictwem miała zostać oparta na zasadach rynkowych. Biuro Polityczne Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (PZPR) postanowiło zawęzić spektrum inwestycji i zmodyfikować politykę rolną, z którą ściśle powiązany był przemysł spożywczy. Proces rozbudowy przemysłu spożywczego rozpoczęto w roku następnym.

Rok 1957 był szczególnie również dla KWS. Mianowicie, wedle zapisów trzeciej i ostatniej, jak wynika z bazy źródłowej, derogacji, którą stanowiła Uchwała nr 186 z 23 maja 1957 roku – *O Komisjach do Walki ze Spekulacją i Nadużyciami*¹⁹, do zbioru właściwości określonych we wcześniejszych aktach prawnych dołączono: *Sprawdzanie w zakładach handlowych i przemysłu gastronomicznego oraz w innych punktach sprzedaży przestrzegania przepisów o obrocie towarowym*²⁰.

W uzupełniającej merytorycznie Instrukcji Prezesa Rady Ministrów nr 185 z 27 lipca 1957 roku – *W sprawie organizacji, zakresu działania i trybu funkcjonowania KWS*²¹, prawodawca do zbioru jej kompetencji dołączył pewne innowacje. Według nich Komisje zostały upoważnione do kontrolowania sklepów i zakładów wojskowych przedsiębiorstw handlowych podległych Centralnemu Zarządowi Wojskowej Centrali Handlowej (WCH), a także przedsiębiorstw „Konsumy” podlegających Centralnemu Zarządowi Konsumów Miejskiego Handlu Wewnętrznego z wyłączeniem placówek znajdujących się na terenach zamkniętych. Ponadto zastąpiono ustawę z 4 marca 1953 roku derogacją z 13 lipca 1957 roku – *O zwalczaniu spekulacji i ochronie interesów nabywców oraz producentów rolnych w obrocie handlowym*²². Powyższe

¹⁸ APB, PMRN, KWS, sygn. 1154, Sprawozdanie z działalności KWS przy Prezydium MRN w Bydgoszczy za czas od 1 stycznia 1955 roku do 31 grudnia 1955 roku, k. 1.

¹⁹ MP 1957, nr 45, poz. 279.

²⁰ Zob. § 1.2 powyższej uchwały.

²¹ Opublikowana w: MP nr 66, poz. 405.

²² DzU 1957, nr 39, poz. 171.

zmiany stanowiły zarazem synonim rozpoczęcia nowego rozdziału w działalności KWS, które miały funkcjonować jako czołowy organ do walki ze spekulacją i nadużyciami.

Organizacja kadrowa KWS przy Prezydium MRN w Bydgoszczy

Podobnie jak SKKC, Komisje do Walki ze Spekulacją i Nadużyciami w Handlu były organami o charakterze kolegialnym. Ich podstawę stanowił tzw. „czynnik społeczny”, a konkretnie związki zawodowe. W skład KWS wchodził: przewodniczący, sekretarz oraz członkowie, których liczba, w zależności od potrzeby miejscowych prezydiów Rad Narodowych, wynosiła od pięciu do dziewięciu²³. Na czele Komisji stał zazwyczaj członek Prezydium właściwej Rady Narodowej odpowiedzialny za sprawy handlu (zwykle w randze zastępcy przewodniczącego Prezydium). Dbał on zasadniczo o pozytywne stosunki z organami, z którymi podlegała mu Komisja współpracowała czy związkami zawodowymi na „polu walki”. Do jego obowiązków należało również podejmowanie ostatecznych decyzji przy wydawaniu proponowanych sankcji względem wykrytych przestępstw, na podstawie protokołów rozpatrywanych na zwoływanych kompletach przed przekazaniem ich do właściwych organów sądowych lub quasi-sądowych. Stanowisko sekretarza było pod pewnym względem szczególne. Mianowicie, był on jedynym etatowym pracownikiem KWS odpowiedzialnym m.in. za całą organizację wewnętrzną pracy Komisji, nadzór członków i kontrolerów społecznych w zakresie prowadzonych działań kontrolnych, w tym weryfikacją sporządzanych protokołów pokontrolnych, organizowanie odpraw i sporządzanie periodycznych raportów dla władz zwierzchnich. Za swoją pracę otrzymywał stałe wynagrodzenie²⁴, jednakże w atmosferze zmian legislacyjnych figurował na liście płac kilku instytucji, a mianowicie: Prokuratury (od 1951 roku), Państwowej Inspekcji Handlowej (od 1954 roku) oraz Prezydium MRN (od 1956 roku). Znamienny jest fakt, iż na to stanowisko wybierano ludzi sprawdzonych według kryteriów polityki kadrowej PZPR i przede wszystkim doświadczonych. Nie powinno zatem dziwić, że pierwszym sekretarzem KWS w Bydgoszczy był zarazem były sekretarz dawnej SKKC. Stąd w omawianych latach najrzadziej zmiany personalne dotyczyły funkcji właśnie sekretarza. Jako pierwszy funkcję tę pełnił Józef Przynoga (1 IX 1951-10 VIII 1959), następnie Józef Nadolski (10 VIII 1959-II/III 1961) oraz Bogdan Karaś (od III 1961-?).

²³ APB, PMRN, Wydz. Organizacyjno-Prawny, sygn. 303 Instrukcja Prezesa Rady Ministrów z dnia 25 sierpnia 1951 roku, k. nlb. Patrz §2.2.

²⁴ Z braku danych trudno ustalić jej szacunkową wysokość.

Tabela 1. Wykaz przewodniczących KWS przy Prezydium MRN w Bydgoszczy

Lp.	Imię i nazwisko	Okres sprawowania funkcji
1	Stanisław Januszewski	1 IX 1951-IV 1953
2	Tadeusz Ludwikowski	IV 1953-II/III 1955
3	Jan Wardach	p.o. III 1955-I/II 1956
4	Stefan Grajkowski	II-V/VI 1956
5	Franciszek Szulc	VI 1956-VI 1957
6	Witold Twardowski	VI 1957-VIII 1959
7	Czesław Filipiak	VIII 1959-VII 1960
8	Antoni Kaczorowski	p.o. VII 1960-IX 1960
9	Alfons Jażdżewski	p.o. IX 1960-8/9 IX 1961; potem przewodniczący 8/9 IX 1961-?

Źródło: opracowanie własne na podstawie zachowanych akt archiwalnych.

W porównaniu do skomplikowanej procedury doboru członków Komisji Specjalnej i jej terenowych delegatur, których podania szczegółowo analizowano wedle rozmaitych kryteriów²⁵, pozyskiwanie nowych członków w KWS było stosunkowo uproszczone. W mieście Bydgoszczy w praktyce wystarczyło, aby potencjalni członkowie legitymowali się przynależnością do następujących organizacji masowych: Liga Kobiet, Ogólnopolski Ruch Związków Zawodowych (ORZZ), Państwowa Inspekcja Handlowa (PIH), ZMP, Komisja Handlu MRN, ZMS, Ministerstwo ds. Skupu, Komenda Miejska Milicji Obywatelskiej (KM MO) czy Wydział Handlu MRN. Wyboru dokonywano za pomocą nadsyłanych kierownictwu KWS specjalnych list kandydatów przez władze wymienionych instytucji. Zjawiskiem z początku nieprzewidzianym okazały się roszady w szeregach KWS. W ich efekcie przez Komisję przewinęło się ponad 30 osób (tab. 2), co nie pozostało bez wpływu na jej działalność.

Równie ważną, jeśli nie kluczową rolę w funkcjonowaniu całego aparatu bydgoskiej KWS odegrało jej ramię wykonawcze, tj. aktyw kontrolerów społecznych. I tu, podobnie jak w dawnych SKKC, kandydaci na kontrolerów delegowani byli spośród organizacji masowych i instytucji z rekomendacji Związków Zawodowych na podstawie specjalnych list przekazywanych do KWS. Takie postępowanie zgodne było ze znaną od 1947 roku zasadą, w myśl której kontrola cen będzie wówczas skuteczna, jeżeli jest masowa przy zaangażowaniu całego społeczeństwa. Na nich właśnie opierała się w głównej

²⁵ Szerzej zob. R. Tomkiewicz, *Olsztyńska Delegatura Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym 1945-1954*, Olsztyn 1995, s. 77.

Tabela 2. Wykaz członków KWS przy Prezydium MRN w Bydgoszczy w latach 1951-1964

Lp.	Imię i nazwisko	Przedstawiciel/Pracownik
1	Wacława Bakasan	Liga Kobiet
2	Kazimierz Budziak	ZD ZMP
3	Paweł Burzych	ORZZ
4	Stanisław Chełminiak	Związki Zawodowe
5	Irena Chojnacka	Liga Kobiet
6	Lech Długi	ORZZ
7	Edmund Dolata	KM MO
8	Dornowski	Komisja Handlu
9	Czesław Gackowski	WRZZ
10	Ignacy Grzela	ORZZ
11	Henryk Jarzemski	ZM ZMP
12	Franciszek Kaźmierczak	ZMP
13	Zofia Kaźmierczak	Liga Kobiet
14	Benon Kollmann	ZMP
15	Aleksander Krzyżanowski	Ministerstwo ds. Skupu
16	Władysław Lakner	PIH
17	Adam Leśniak	Związki Zawodowe
18	Leon Matuszewski	Związki Zawodowe (WRZZ)
19	Bolesław Mickiewicz	Ministerstwo ds. Skupu
20	Bogumił Mikołajczak	ZM ZMP
21	Zbigniew Pawlak	Związki Zawodowe
22	Władysław Pietrzyk	ORZZ
23	Henryk Przeździecki	Prezydium MRN
24	Jan Rymaszewski	Komisja Handlu
25	Tadeusz Sobacki	ZM ZMP
26	Henryk Sroczyński	ZM ZMS
27	Feliks Tomczak	ORZZ
28	Edmund Weiland	Kier. Wydz. Handlu PMRN
29	Jadwiga Welke	ZM Ligi Kobiet
30	Bernard Wiederstein	WRZZ
31	Romuald Wielewiecki	WRZZ
32	Felicja Woźniak	Komisja Handlu MRN
33	Ignacy Woźnica	KM MO
34	Janusz Żuchelkowski	KM ZMS

Źródło: opracowanie własne na podstawie analizowanych akt archiwalnych.

mierze zasadnicza część działalności Komisji. Ich stosunek do wykonywania zadań na rzecz KWS był zróżnicowany, niejednokrotnie uzależniony od ludzkich chęci tak ze strony samych zainteresowanych, jak i zakładów pracy. Stąd też liczba kontrolerów WKS przy Prezydium MRN w Bydgoszczy zmieniała się skokowo i wynosiła: w lutym 1952 roku – 126 osób, w styczniu 1953 roku – 271, w maju 1954 roku – 189, w kwietniu 1955 roku – 176, w grudniu 1956 roku – 104, w listopadzie 1958 roku – 164, w lipcu 1959 roku – 194, w lutym 1960 roku – 120 i we wrześniu 1961 roku – 86 osób²⁶. Nieprzychylny stosunek kierownictwa zakładów pracy do usług na rzecz Komisji odzwierciedlają dokumenty. W jednym z nich można przeczytać: *Zapytany kontroler Fikszt z Bydg. Zakł. Sprzętu Okrętowego, dlaczego nie przybył drugi kontroler oświadczył, że jego dyrektor (...) odpowiedział, że jak chce to może iść, a drugiego nie da, bo to ich łażenie i tak się na nic nie przyda i jego zdaniem jest niepotrzebne*²⁷. Kierownictwa zakładów pracy nie były zainteresowane wspieraniem KWS, gdyż bardziej zajmowała ich troska o wykonanie planów produkcyjnych, co było koronnym argumentem usprawiedliwiającym nieobecność osób wzywanych do kontroli.

Do kadr zaliczyć należy również personel sekretariatu KWS w składzie: jeden referent i jedna biegła maszynistka. W ich gestii leżał ogół spraw administracyjnych, m.in.: przepisywanie wniosków karnych oraz prowadzenie ewidencji i kartotek. Przy bydgoskim ratuszu działało ponadto Biuro Skarg i Zażaleń KWS, w którym dyżurował jeden z członków Komisji. *Notabene* niedobór pracowników w sekretariacie, ciągłe niezadowolenie władz zwierzchnich oraz powszechne lekceważenie przedstawicieli „mas ludowych” ze strony typowanych do kontroli i członków paraliżował prowadzenie walki ze spekulacją i nadużyciami.

Działalność KWS przy Prezydium MRN w Bydgoszczy w latach 1951-1964

Analizując działalność bydgoskiej Komisji do Walki ze Spekulacją i Nadużyciami w Handlu ze względu na pełnioną rolę kontrolną, należy najpierw przedstawić procedurę czynności kontroli. Była to zasadniczo najistotniejsza kwestia obowiązkowego programu szkolenia kontrolerów. Takie szkolenie w swym założeniu miało głównie zapoznać i ukierunkować funkcjonariusza

²⁶ Dane wyselekcjonowane na podstawie informacji ze sprawozdań opisowych obejmujących lata 1951-1961. Należy uwzględnić fakt, iż tylko część z nich brała aktywny udział w kontrolach, natomiast druga, po prostu pasywna, nie stawiała się na wezwania KWS.

²⁷ APB, PMRN, KWS, sygn. 1160, Sprawozdanie roczne z działalności Komisji w 1956 roku, k. 4.

z istotą przeprowadzania kontroli na terenie placówek handlowych, towaroznawstwa oraz z umiejętnością sporządzania protokołów. Jej równie integralnym elementem było indoktrynacyjne uświadamianie zasadności prowadzonej walki ze spekulacją i nadużyciami w „imię sprawiedliwości społecznej”. Dopiero pomyślnie zakończenie szkolenia uprawniało do uczestnictwa w zaplanowanych kontrolach ujętych w okresowych planach pracy. Z danych archiwalnych wynika, że akcje kontrolne poprzedzone były odprawami dla członków KWS, jak i kontrolerów, *odbywające się każdego dnia, w którym jest zaplanowana akcja. Dotyczą praktycznego podejścia do kontroli, zachowania się kontrolera w czasie pełnienia obowiązków*²⁸.

Drugim, równie ważnym zagadnieniem, wymagającym omówienia, było ujmowanie we wnioskach o ukaranie proponowanych sankcji karnych. W latach 1951-1955 sprawy po zakwalifikowaniu przestępstwa KWS mogła przekazać do: Prokuratury, Kolegium Karno-Administracyjnego (od 1954 roku – Kolegium Orzekające) lub do innych urzędów, np. DKS, bądź zostawić sprawę bez biegu. Po roku 1956 procedurę przekazywania znacznie uproszczono²⁹.

Dokonując analizy jedynego zachowanego repertorium spraw KWS przy Prezydium MRN w Bydgoszczy obejmującego lata 1951-1953, w którym zarejestrowano ok. 1548 spraw³⁰, można dojść do wniosku, że dominującą sankcją, którą wnioskowano zwykle do Prokuratury lub do Kolegium Karno-Administracyjnego przy MRN, była kara grzywny. Jej wysokość wahała się w przedziale od 2-3 do 20-30 tys. zł i zależała od wielu czynników, jak np.: charakter danego przestępstwa oraz czy dana osoba była już w przeszłości karana. Najsurowszą spośród dopuszczalnych sankcji stanowiła kara pracy poprawczej w wymiarze od jednego dnia do trzech miesięcy, na którą również zamieniano karę grzywny, jeżeli nie mogła zostać uiszczona wg równownika: 1 dzień = 10-40 zł³¹. Od końca 1958 roku kara pracy poprawczej została zastąpiona karą aresztu, czym zaostrozono formę represyjności. Jednakże w odróżnieniu od sądów czy Komisji Specjalnej Kolegium Karno-Administracyjne

²⁸ Ibidem, sygn. 1156, Sprawozdanie z realizacji Uchwały Rady Ministrów nr 615 z dnia 18 sierpnia 1951 roku – W sprawie wzmocnienia walki ze spekulacją za okres od 31 sierpnia do 31 października 1951 roku, k. nlb.

²⁹ Nowelizacja stanowiła, że do prokuratora należała decyzja odnośnie do spraw, względem których należy zakwalifikować do dalszych czynności prokuratorskich.

³⁰ APB, PMRN, KWS, sygn. 1173, Repertorium SKKC za 1951 rok i KWS za lata 1952-1953. – Podana liczba szacunkowa odnosi się wyłącznie do spraw KWS od momentu swego powstania do 1953 roku.

³¹ Art. 14 ustawy o orzecznictwie karno-administracyjnym z 15 grudnia 1951 roku, DzU 1951, nr 66, poz. 454.

nie było upoważnione do ferowania kary pozbawienia wolności³². Nowelizacji poddano również samą procedurę kierowania spraw: (...) *przed przekazaniem sprawy ob. Prokuratorowi każda sprawa uzgadniana jest w pierw z nim i podjęta zostaje decyzja po udowodnieniu winy umyślnej i większość spraw wynikających z przestępstw wg dekretu z 4.3.1953 r. o zakwalifikowaniu przez prokuratora o pozostawieniu bez biegu jako popełniane nieumyślnie (...)*. Warto przy tym zauważyć, że niejednokrotnie bywały „zawiłe” sprawy, w których za ten sam czyn nakładano różną wysokość kary grzywny. Na przykład: za odmowę sprzedaży cukru kierowniczkę sklepu PSS nr 110 przy ul. Kujawskiej 109 Komisja ukarała grzywną w kwocie 50 zł, którą decyzją prokuratora podwyższono do kwoty 100 zł³³. Z kolei inna kierowniczka sklepu PSS za to samo przestępstwo została ukarana przez KWS grzywną w kwocie 100 zł, lecz mocą decyzji Prokuratora Miasta i Powiatu proponowaną karę podwyższono do 300 zł³⁴. Zdarzały się również sytuacje zgoła odwrotne. Uczyniono tak choćby w następującej sprawie: pewien handlarz za brak rachunku na sprzedawane serwetki otrzymał karę grzywny 100 zł, którą zredukowano decyzją prokuratora do 50 zł³⁵. Nieprzewidziany obrót przybrała sprawa innej handlarki za to samo przewinienie, względem której KWS wnioskuje o grzywnę w kwocie 300 zł do Prokuratora Miasta i Powiatu. Ten zaś umorzył sprawę z braku dostatecznych dowodów winy³⁶.

Pierwszy etap działalności bydgoskiej KWS przy Prezydium MRN przypadający na ostatni kwartał 1951 roku oraz rok 1952 był okresem „mozolnej” pracy. Intensyfikacja walki ze spekulacją i nadużyciami sprawiła, że kontrolerzy społeczni skontrolowali ponad 7,5 tys. placówek handlowych, w wyniku czego spisano 1080 protokołów karnych. W latach 1953-1954 intensywność kontroli spadła, gdyż poddano jej już tylko ponad 5,8 tys. placówek handlowych, natomiast paradoksalnie więcej odnotowano sporządzonych protokołów karnych, bo około 1483. Z zamieszczonej poniżej tabeli 3 wynika, iż w latach 1951-1954 przeprowadzono 13 338 kontroli, których owocem były 2543 protokoły karne, w tym 1348 w sektorze uspołecznionym. Dotyczyły one następujących przestępstw: 533 za pobieranie nadmiernych cen; 148 za gromadzenie,

³² Stan ten obowiązywał do momentu wprowadzenia nowelizacji ustawy w dniu 2 grudnia 1958 roku, DzU 1958, nr 77, poz. 396. Tekst jednolity opublikowany: DzU 1959, nr 15, poz. 79.

³³ APB, PMRN KWS, sygn. 1173, Repertorium SKKC za 1951 rok i KWS za lata 1952-1953, k. nlb.

³⁴ Ibidem, k. nlb

³⁵ Ibidem, k. nlb.

³⁶ Ibidem, k. nlb. Niestety, z braku danych nie wiadomo, do jakiego organu trafiły przytoczone sprawy, ani też nie wiadomo, jakimi wyrokami się zakończyły.

Tabela 3. Zestawienie statystyczne działalności KWS przy Prezydium MRN w Bydgoszczy za lata 1951-1954

Rok	Liczba przeprowadzonych kontroli punktów sprzedaży			Liczba sporządzonych protokołów karnych													
	ogółem	w sektorze uspołecznionym	w sektorze prywatnym	z tego:			wg popełnionych przestępstw										
				ogółem	w sektorze uspołecznionym	w sektorze prywatnym	pobieranie nadmiernych cen	gromadzenie, ukrywanie i odmowa sprzedaży towarów	handel fałszukowy	brak cen, cenników i nieujawnianie cen oraz odmowa ich wydania	nielegalny ubój i handel mięsem, żywcem i trzodą chlewną	oszustwa na wadze, miarze oraz ich uszczuplanie	wykup i sprzedaż towarów pochodzących z obrotu detalicznego	pobieranie wyższych cen za usługi oraz odmowa ich świadczenia	inne nadużycia przy rozprawianiu towarów	inne przestępstwa	
1951 ¹	2008	1083	925	212	87	125	49	31	6	51	12	5	-	-	-	-	58
1952	5541	3229	2312	848	449	399	207	53	10	77	77	5	-	-	-	175	234
1953	3826	2518	1308	884 ²	484	400	176	46	1	111	72	100	8	-	-	46	321
1954	2013	1.312	701	599	328	271	101	18	-	-	6	33	5	15	-	-	401
Suma	13 338	8142	5246	2543	1348	1195	533	148	17	239	187	143	13	15	221	1014	

¹ Dane obejmują okres: od 31 sierpnia do 31 grudnia 1951 r.

² Błąd w obliczeniach za wrześień 1953 r. Podano 70, a powinno być 71. Dlatego liczba spisanych protokołów wynosi 885. W związku z tym łączna suma wynosi 2543 sporządzonych protokołów karnych, a winna stanowić 2544.

Źródło: opracowanie własne na podstawie akt opisowych i statystycznych KWS za lata 1951-1954.

ukrywanie i odmowę sprzedaży towarów; 17 za handel łańcuszkowy; 15 za pobieranie wyższych cen za usługi oraz odmowę ich świadczenia; 239 za brak cen, cenników, ich nieujawnianie; 187 za nielegalny ubiór i handel mięsem, żywcem oraz trzodą chlewną; 143 za oszustwo na miarze i wadze; 13 za wykup i sprzedaż towarów pochodzących z obrotu detalicznego oraz 1235 za inne przestępstwa na tle spekulacyjnym. Wykryte sprawy wraz z odpowiednimi załącznikami skierowano za pośrednictwem prokuratury do dalszego rozpoznawania, nierzadko trafiały one do Delegatury Komisji Specjalnej.

Wśród wielu spraw karnych na bliższą uwagę zasługują: sprawa przeciwko *Wardzie Stanisławowi, handlarzowi zam. na ul. Ks. Skorupki 14 za brak rachunku na 2 gęsi*. KWS przy Prezydium MRN w Bydgoszczy wniosowała o grzywnę w wysokości 400 zł, lecz wskutek decyzji prokuratorskiej sprawę umorzono³⁷. W innym postępowaniu – *Romaniuk Rozalii zamieszkałej w Bydgoszczy ul. Łokietka 16/17 za uprawianie handlu bez pozwolenia handlowego* Kolegium Karno-Administracyjne wymierzyło karę grzywny 150 zł względnie karę pracy poprawczej na 9 dni³⁸. Charakterystyczną praktyką w orzecznictwie tego organu quasi-sądowego było ferowanie kary łączonej. Taki wyrok otrzymała m.in. *Kaszak Maria zam. w Bydgoszczy ul. Łódzkiej 14/1 za wykroczenia sanitarne*, której wymierzono karę grzywny w kwocie 20 zł oraz karę pracy poprawczej 1 dnia³⁹.

O wyjątkowej surowości orzecznictwa kolegiów przekonali się osoby, względem których bydgoska Komisja (lub inne organy współdziałające na wspólnej płaszczyźnie) miała tzw. „haki” lub jeśli dopuściły się one już

³⁷ Była to sprawa z końca 1951 roku, natomiast decyzja prokuratorska zapadła 9 maja 1952 roku. Zob. APB, PMRN, KWS, sygn. 1173, Repertorium SKKC za 1951 rok i KWS za lata 1952-1953, k. nlb.

³⁸ Ibidem, sygn. 1155, Zawiadomienie o wyniku sprawy karno-administracyjnej nr 589/53 nadesłane do Komisji dnia 4 kwietnia 1953 roku, k. nlb.

³⁹ Ibidem, Zawiadomienie o wyniku sprawy karno-administracyjnej nr 511/53 nadesłane do Komisji dnia 17 października 1953 roku, k. nlb. Właściwie, wedle art. 8 ust. 5 ustawy z 15 grudnia 1951 roku wymierzanie kary łączonej, tj. grzywny oraz pracy poprawczej, było zabronione. Niemniej można to było ominąć, stosując art. 29 ust. 1 ustawy, który stanowił: *W sprawach, w których ze względu na małą szkodliwość społeczną czynu nie zachodzi potrzeba wymierzenia kary surowszej niż upomnienie, 150 zł grzywny lub trzy dni kary pracy poprawczej, przewodniczący kolegium lub jego zastępca może nakazem karnym orzekać kary w tych granicach bez przeprowadzenia rozprawy (...)*. Dopiero nowelizacja ustawy 2 grudnia 1958 roku (DzU 1958 nr 77, poz. 396) wprowadziła m.in.: zastąpienie kary pracy poprawczej karą aresztu od 1 dnia do 3 miesięcy, a także, co najistotniejsze, w myśl art. 8 ust. 3b dopuszczono sytuacje, w których: *zasadniczą karę aresztu można wymierzyć w granicach od 1 dnia do 3 miesięcy, przy czym niedopuszczalne jest wymierzenie kary aresztu łącznie z karą grzywny, chyba że wykroczenie popełniono z chęci zysku*.

w przeszłości popełnienia przestępstwa. Były to okoliczności, które pośrednio lub bezpośrednio mogły oddziaływać na wnioskowane sankcje, a nawet wyroki. Tym można tłumaczyć decyzję składu Kolegium Karno-Administracyjnego: *Folarnyk Maria zam. w Bydgoszczy ul. Żwirowa 2/2 za wykroczenia handlowe karę 6 tygodni pracy poprawczej*⁴⁰. Adekwatnie, lecz w wyższym wymiarze i niewspółmiernie do czynu, wnioskowano o ukaranie *Perlińskiego Andrzeja za brak rachunku za ozdoby choinkowe*, wobec którego proponowano trzy miesiące obozu pracy przymusowej⁴¹.

Drugi etap działalności KWS przy Prezydium MRN w Bydgoszczy nastąpił z początkiem 1955 roku i trwał do 1964 roku⁴², na tle burzliwych przemian natury politycznej i organizacyjnej. Dekretem z dnia 23 grudnia 1954 roku zadecydowano o zlikwidowaniu Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym wraz z jej całą siecią terenowych delegatur⁴³. Nowe uwarunkowania polityczne postawiły KWS przy Prezydium MRN w Bydgoszczy w nowej sytuacji. Odtąd dźwigała ona główny ciężar zmagania na „polu walki” w zsynchronizowanej współpracy z: Państwową Inspekcją Handlową, Milicją Obywatelską i Komisją Handlu MRN, mimo że znowelizowany zapis wszedł w życie dopiero latem 1957 roku. Wszelkie sprawy o wykryte przestępstwa należało wówczas przekazać wraz z wnioskami o ukaranie do Prokuratury. Ta z kolei, po zakwalifikowaniu, w dalszej kolejności przysyłała je do rozpoznawania do właściwego sądu powszechnego.

Wstępna faza transformacji struktury organów do przeciwdziałania spekulacji i nadużyciom, kontynuująca procesy zapoczątkowane poprzez „bitwę o handel” przyniosła, przynajmniej na początku, pozytywny skutek. Wyniki prac Komisji do Walki ze Spekulacją przy Prezydium MRN w Bydgoszczy w 1955 roku były „obietujące”. Z dostępnych danych przedstawionych w tabeli 4 wynika, iż przeprowadzono 2158 akcji kontrolnych, efektem których było sporządzenie 634 protokołów karnych wynikowych⁴⁴.

⁴⁰ APB, PMRN, KWS, sygn. 1155, Zawiadomienie o wyniku sprawy karno-administracyjnej nr 153/53 nadesłane do Komisji dnia 4 kwietnia 1953 roku, k. nlb.

⁴¹ Ibidem, sygn. 1173, Repertorium SKKC za 1951 rok i KWS za lata 1952-1953, k. nlb. Niestety, nie wiadomo, jaki finał miała ta błaża z pozoru sprawa.

⁴² Istnieją przesłanki pozwalające sądzić, iż organy KWS istniały najprawdopodobniej do 1973 roku lub dłużej.

⁴³ DzU 1954, nr 57, poz. 282.

⁴⁴ Dane na podstawie Sprawozdania rocznego za 1955 rok, Zob. APB, PMRN, KWS, sygn. 1154, Sprawozdanie opisowe z działalności KWS przy PMRN w Bydgoszczy za czas od 1 stycznia do 31 grudnia 1955 roku, k. 2. Nowy sposób sporządzania efektów działalności KWS przy Prezydium MRN w Bydgoszczy (od 1955 roku) uniemożliwia precyzyjne zilustrowanie statystyki. Na skutek spisanych 634 kontroli wynikowych wykryto 689 przestępstw.

Tabela 4. Zestawienie statystyczne działalności KWS przy Prezydium MRN w Bydgoszczy za lata 1955-1964

Rok	Liczba przeprowadzonych kontroli punktów handlowych			Liczba sporządzonych protokołów karnych																	
	ogółem	wynikowe	bez wyniku	ogółem	wg popełnionych przestępstw																
					pobieranie wyższych cen za towary i ich nieujawnianie	pobieranie wyższych cen za usługi	oszustwa na wadze, miarze oraz posługiwanie się wagami nielegalizowanymi	gromadzenie, ukrywanie i odmowa oraz wyłączenie ze sprzedaży towarów	nielegalny handel mięsem, żywcem i trzodą chlewną	handel bez uprawnień	za przestępstwa z kk (art. 286** i inne)	podmiana gatunku towarów	handel zwierzętami rzeźnymi przez naruszenie przepisów o obrocie zwierzętami rzeźnymi	handel fałszukowy	brak aktualnych książeczek zdrowia	brak cen, cenników, niewidocznienie cen, brak rachunków	nielegalne odważniki	naruszenie przepisów o obrocie handlowym z dekretu z 4 marca 1953 r.	inne przestępstwa z DzU z 4 marca 1953 r. oraz jej nowelizacji z 13 lipca 1957 r.	inne przestępstwa i wykroczenia	
1955 ¹	2158	634	1524	634	179	–	75	29	–	–	–	2	55	10	–	–	–	–	–	337	
1956 ²	1706	577	1129	577	67	7	44	–	5	215	52	–	31	1	–	–	–	–	51	10	165
1957 ³	1202	306	896	306	58	11	64	4	–	36	4	1	6	3	–	–	–	–	37	1	126
1958 ⁴	1712	558	1154	558	108	9	106	35	39	33	2	1	–	–	–	–	–	–	–	147	35
1959 ⁵	1471	304	1083	304	52	8	62	19	45	2	–	3	–	1	–	–	–	–	79	–	74

1960 ⁶	733	89	644	89	3	3	26	5	–	–	–	–	–	–	10	18	–	–	–	–	20
1961 ⁷	1489	317*	1172	317	23	–	48	5	–	5	–	–	–	–	38	122	23	–	–	–	35
1962 ⁸	2371	248	2123	248	37	3	50	8	–	11	–	–	–	–	41	70	19	–	–	–	17
1963	1922	236	1686	236	38	1	58	11	–	41	–	–	–	–	28	14	34	–	–	–	11
1964 ⁹	1301	124	1177	124	35	–	13	6	–	31	–	–	–	–	8	8	18	–	–	–	5
Suma	16 065	3393	12 672	3393	600	42	546	122	89	374	58	7	92	15	125	232	94	167	158	–	790

¹ Ponadto sporządzono dwa inne protokoły: za przecieki towarowe i handel artykułami reglamentowanymi.

² Poza tym spisano cztery protokoły za sprzedaż towaru gatunku niższego po cenie wyższego i 12 protokołów za handel artykułami reglamentowanymi.

³ Brak danych za miesiąc czerwiec i grudzień 1957 r. Ponadto zanotowano cztery protokoły za inne przestępstwa przy rozprowadzaniu towaru.

⁴ Oprócz tego spisano 31 protokołów: jeden za wprowadzenie do sprzedaży towarów własnych; jeden za sprzedaż towaru gatunku niższego po cenie wyższego i 29 za handel trzodą chlewną bez świadectwa miejsca pochodzenia.

⁵ Ponadto sporządzono sześć protokołów za niedowagę pieczywa.

⁶ Dane obejmują okres od stycznia do października 1960 r. Brak danych za pozostałe miesiące. Poza tymi spisano jeszcze trzy protokoły: jeden za nieprzestrzeganie wagi netto i dwa za brak oznaczeń na towarach.

⁷ Brak danych za styczeń i luty 1961 r. Poza tym sporządzono 27 protokołów za nieprzestrzeganie limitowania.

⁸ Dodatkowo odnotowano jeden protokół za wykup towaru w celu dalszej odsprzedaży.

⁹ Dane te obejmują okres od stycznia do września 1964 r. Brak danych z pozostałych miesięcy.

* Choć w załączniku statystycznym podano, że w czerwcu 1961 r. zanotowano 23 kontrole wynikowe, to w sprawozdaniu opisowym odnotowano takie 24 kontrole. Stąd nie wiadomo konkretnie, ile w tym miesiącu ich było. Skłonny byłbym przyjąć drugi szacunek.

** Art. 286 kk stanowi tzw. „przestępstwo niedoboru”, za które karano osoby dopuszczające się naruszenia ściśle określonego progu niedoboru towarowego w stopniu znacznym. Wiadomo natomiast, co ciekawe, że doniesienie o popełnieniu tego przestępstwa w pionie Spółdzielni Spożywców i Handlu należało złożyć do właściwego organu ścigania z chwilą przekroczenia w danym punkcie progu 15 tys. zł.

Trwające od wiosny 1956 roku ożywienie polityczne w kraju i Bydgoszczy rzutowało na liberalizację polityki wobec prywatnego handlu. Nowa polityka rolna władz pozwoliła na osiągnięcie w roku 1957 najwyższego po wojnie wskaźnika produkcji rolnej na 1 mieszkańca. W dalszym ciągu nie potrafią jednak unormować wciąż niskiej produktywności rolnictwa, powodującej nadal niedobory zaopatrzenia rynku w artykuły żywnościowe oraz wysoki poziom cen⁴⁵. Zaprowadzone modyfikacje w zakresie nadawania koncesji, pauperyzacji fiskalnej oraz zniesienie barier w branżach i asortymentach towarów sprzedawanych przez kupiectwo utorowały rychły rozwój handlu prywatnego. Równocześnie przyjęte uproszczenia w sferze proceduralnej dotyczące przekazywania do Kolegium Orzekającego większości spraw zakwalifikowanych z dekretu z 4 marca 1953 roku, jako obligatoryjne, czy to z okoliczności znikomego stopnia szkodliwości czynu, czy kwalifikujące się do zostawienia bez biegu odciążęły KWS z konsultacji z prokuratorem w związku z większością tego typu spraw. Prawdziwy bum przeobrażeń, które bezpośrednio odczuła cała sieć KWS, przyniósł rok 1957, co szczegółowo zanalizowano wcześniej. Nadanie nowych właściwości uplasowało organ ten na czołowym miejscu w całym funkcjonującym aparacie przeciwdziałającym wszelkim patologiom w handlu. Obok merytorycznych innowacji w Bydgoszczy *postanowiono samorzutnie powołać przy Prezydium MRN Zespół d/walki ze spekulacją i nadużyciami dla koordynowania prac komisji i organów d/walki ze spekulacją*⁴⁶. Krótki rozwój handlu prywatnego jeszcze wiosną został zachwiany wskutek ofensywy antykupieckiej władz. Tak zwana „bitwa o handel nr 2” zbierała swe żniwo w latach 1957-1958. Redukcja liczby placówek prywatnych pogłębiała regresję udziału tego sektora w handlu detalicznym. Jednocześnie następował powolny rozwój sektora spółdzielczego i państwowego. KWS przy Prezydium MRN w Bydgoszczy, planując akcje kontrolne, coraz większą uwagę koncentrowała na placówkach w ww. sektorach. W tym czasie przeprowadzono 2914 kontroli, w wyniku których spisano 864 protokoły karne wynikowe⁴⁷.

⁴⁵ J. Kaliński, Z. Landau, dz. cyt., s. 266.

⁴⁶ APB, PMRN, KWS, sygn. 1159, Sprawozdanie z działalności KWS za czas od 1 lipca do 30 listopada 1957 roku, k. 1.

⁴⁷ Dane szacunkowe sumaryczne na podstawie danych ze sprawozdań okresowych z lat 1957-1958 (patrz: APB, PMRN, KWS, sygn. 1159, Sprawozdania opisowe z działalności Komisji w latach 1957-1958). Brak danych za czerwiec i grudzień 1957 roku. Dane statystyczne za rok 1958 nie są do końca jednoznaczne. Podliczając wartości przedstawione w dwóch sprawozdaniach okresowych kilkumiesięcznych i trzech miesięcznych, otrzymujemy sumę 1702 kontroli, w tym 558 protokołów karnych wynikowych odnoszących się do 545 wykrytych

Po 1958 roku uczyniono wiele względem rozbudowy i modernizacji handlu w kraju. Tworzono nowe punkty sprzedaży, wzrastała średnia wielkość sklepów oraz ich wyposażenie. Stopniowo upowszechniany był system sprzedaży samoobsługowej i preselekcyjnej⁴⁸. Dzięki podówczas wprowadzonym zmianom usprawniono planowanie oraz przeprowadzanie kontroli⁴⁹.

Fragmentaryczny zasób materiałów źródłowych z ostatnich lat funkcjonowania bydgoskiej KWS nie pozwala na kompleksowe przedstawienie schyłkowego okresu jej działalności. Faktem jest, iż od II półrocza 1959 roku akcje kontrolne ukierunkowano m.in. stosownie do zarządzenia Prezydium WRN w Bydgoszczy w sprawie walki z nieuczciwością w organizacjach handlowych. W latach 1959-1964 KWS przy Prezydium MRN w Bydgoszczy przeprowadziła 9287 kontroli placówek handlowych⁵⁰, na skutek których sporządzono 1318 protokołów karnych. Obejmowały one takie przestępstwa, jak: pobieranie wyższych cen za towary i ich nieujawnianie; pobieranie nadmiernych cen za usługi; oszustwa na wadze, miarze oraz posługiwanie się wagami nielegalizowanymi; gromadzenie, ukrywanie i odmowa oraz wyłączenie ze sprzedaży towarów; nielegalny handel mięsem, żywcem i trzodą chlewną; handel bez uprawnień; podmiana gatunku towarów; handel łańcuszkowy; brak aktualnych książeczek zdrowia; brak cen, cenników, niewidoczenie cen, brak rachunków; nielegalne odważniki; naruszenie przepisów o obrocie handlowym oraz inne.

Spośród wielu wszczętych dochodzeń w II etapie działalności KWS przy Prezydium MRN w Bydgoszczy do najciekawszych należy zaliczyć m.in.: sprawę rozpatrywaną przez Sąd Powiatowy *przeciwko Lupertowiczowi Władysławowi, właśc. sklepu spożywczego, za pobieranie nadmiernych cen za ziemniaki i odmowę sprzedaży w cenie ustalonej*⁵¹. Wymieniony skazany został na dwa miesiące aresztu w zawieszeniu na trzy lata i 300 zł grzywny.

przestępstw. Z punktu widzenia całorocznej oceny z działalności KWS za 1958 rok zapisano (uważam, że błędnie – M.W.P), że przeprowadzono w sumie 1709 kontroli, w wyniku których sporządzono 486 protokołów karnych odnoszących się do wykrytych razem 578 przestępstw.

⁴⁸ J. Kaliński, *Gospodarka Polski w latach 1944-1989*, Warszawa 1995, s. 120.

⁴⁹ Dostosowano ją do dyspozycyjności kontrolerów i finansów.

⁵⁰ Jest to ostentacyjny szacunek, gdyż brak danych od listopada 1960 roku do lutego 1961 roku oraz od października do grudnia 1964 roku uniemożliwia ustalenie faktycznych statystyk. Dlatego też suma kontroli i protokołów, a przez to liczby wykrytych przestępstw, musiała być niewątpliwie wyższa.

⁵¹ APB. PMRN, KWS, sygn. 1161, Ocena działalności KWS przy Prezydium MRN w Bydgoszczy za okres od 1 stycznia do 31 grudnia 1958 roku, k. 4. Dokument ten stanowi, iż w wyniku rozpraw ukarano łącznie 245 osób karą grzywny w łącznej kwocie 58 750 zł, a 42 osoby otrzymały upomnienie.

Równie rygorystycznie komplet orzekający Sądu Powiatowego postąpił w sprawie przeciwko właścicielce Baru Kawowego „*Telimena*”, za pobieranie wyższych cen za oranżadę, skazując ją na karę dwóch tygodni aresztu oraz grzywny w wysokości 500 zł⁵². W trybie karno-administracyjnym przeprowadzono m.in. sprawę przeciwko Józefowi Szuberdze, kier. sklepu *MHM* za brak cen, postępowanie się wagą wykazującą różnicę o 1 dkg na szkodę nabywcy i mielenie mięsa na zapas⁵³. Za wymienione przewinienia na oskarżonego nałożono karę grzywny w wysokości 1000 zł obniżoną w trybie odwoławczym do 600 zł.

Przytoczone przykłady spraw stanowią jedynie ułamek spośród całości postępowań wszczynanych na skutek bezpośrednich kontroli placówek handlowych czy pośrednio drogą przekazywania spraw z innych instytucji, a także pochodzących ze sporadycznych donosów mieszkańców. Ukazują one jednak różnorodny stosunek KWS przy Prezydium MRN w Bydgoszczy oraz organów sądowych do osób oskarżonych o popełnienie przewinień o niskiej szkodliwości społecznej oraz *de facto* „rygorystyczny” względem osób, szczególnie recydywistów, dopuszczających się spekulacji i nadużyć, w tym przestępstw gospodarczych.

Analizowana działalność KWS przy Prezydium MRN w Bydgoszczy nie ograniczała się wyłącznie do kontroli sfery handlu. Komisja, współpracując z innymi organami, aktywnie uczestniczyła w szeregu nieregularnych, organizowanych w myśl ogólnych wytycznych akcji specjalnych. Powołując się na akta archiwalne, można stwierdzić, iż ich intensyfikacja przybrała na sile na początku lat sześćdziesiątych, zwłaszcza w 1961 roku. Na przykład godna uwagi jest akcja przeprowadzona dnia 20 czerwca (tego roku). Dotyczyła ona walki z alkoholizmem. Wzięło w niej udział 12 funkcjonariuszy MO, 13 członków ORMO oraz 12 osób z ramienia Komisji do Walki ze Spekulacją. Prowadzone czynności kontrolne objęły 22 lokale gastronomiczne i pięć sklepów z artykułami spożywczymi w rejonie miasta, w których prowadzono sprzedaż napojów alkoholowych powyżej 8%. W ich efekcie ujawniono, że kierowniczka *Gospody Ludowej w Osowej Górze k. Bydgoszczy ob. Grabarek* wzięła do pomocy swą córkę Marię, która sprzedała 1/4 litra wódki czystej ob. *Adameczyk Franciszkowi zam. Bydgoszcz ul. Żeglarska 47*⁵⁴. Ponadto sporządzono osiem

⁵² Ibidem, Sprawozdanie z działalności KWS przy PMRN w Bydgoszczy za okres od 1 do 29 lutego 1960 roku, k. nlb.

⁵³ Ibidem, sygn. 1159, Sprawozdanie z działalności KWS przy PMRN w Bydgoszczy za okres od 1 stycznia do 31 maja 1958 roku, k. 5. Wykaz spraw przekazanych przez KWS z wnioskami o ukaranie oraz wyniki załatwienia. Wyrok w sprawie nr 29/58.

⁵⁴ Ibidem, sygn. 1161, Sprawozdanie z przeprowadzonej akcji przeciwalkoholowej w dniu 20 czerwca 1961 roku, przez KM MO, k. nlb. W sprawie tej prowadzono dochodzenie.

wniosków do kolegium o ukaranie za spożywanie wódki w miejscach niedozwolonych. W sprawozdaniu z akcji zanotowano, że: *Osoby na, które sporządzono wnioski o ukaranie do Kolegium pili wódkę w niżej podanych lokalach gastronomicznych: Sielanka, Bar Turystyczny, Restauracja w Górnej Smukale, na co obsługa tych lokali nie reagowała mimo, że należy to do ich obowiązków o czym powiadomiono pismem dyrektora RZG*⁵⁵.

Oceniając funkcjonowanie Komisji do Walki ze Speculacją przy Prezydium MRN w Bydgoszczy, należy pamiętać, że pomimo perturbacji zarówno wewnętrznych (głównie kadrowych), jak i zewnętrznych w ramach współpracy z „kooperantami” czy organami sądowymi, Komisja starała się wywiązywać z powierzonych jej zadań. W latach 1951-1964 kilkakrotnie zmieniał się zakres jej właściwości. Wynikał on z polityki władz państwowych wobec sektora handlowego. Jednakże w strukturze organów wymiaru sprawiedliwości, zwłaszcza wśród organów represyjnych, KWS w porównaniu z Komisją Specjalną do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym (1946-1954) pełniła rolę *stricte* marginalną. Stanowisko to można by uargumentować faktem, że KWS przy Prezydium MRN w Bydgoszczy była organem typowo kontrolnym bez prawa wymierzania sankcji karnych. Jednak obok nieporównywalnie wysokiej liczby przeprowadzonych kontroli jej „zasługą” było wpisanie się w politykę państwa i „władz regionalnych”. Podobnie jak inne tego typu organy, była narzędziem czuwającym nad przestrzeganiem zasad socjalistycznej gospodarki w sektorze handlu. Według zachowanych akt, KWS przy Prezydium MRN w Bydgoszczy przeprowadziła 29 453 kontrole punktów handlowych, względem których spisano 5936 protokołów karnych obejmujących około 6133 różnorodnych „przestępstw”⁵⁶.

Niestety, trudno ustalić precyzyjną datę zakończenia działalności Komisji Specjalnej do Walki ze Speculacją przy Prezydium MRN w Bydgoszczy. Jest to związane z faktem, iż organ ten przechodził różnego rodzaju reorganizacje w zakresie merytorycznym i nazewnictwa⁵⁷. Można to ustalić, przeprowadzając dokładną analizę centralnych aktów normatywnych. Jednak uzyskana data będzie dotyczyła wszystkich komisji w kraju. Należy podkreślić, iż na mocy art. 11 ustawy z 25 września 1981 roku *O zwalczaniu spekulacji* (DzU nr 24,

⁵⁵ Ibidem, k. nlb. Brak szczegółowych informacji w danych archiwalnych o wynikach wszczętych postępowań.

⁵⁶ Obliczenia szacunkowe, sumaryczne dokonane na podstawie dostępnych, lecz niekompletnych akt opisowych i zestawień statystycznych Komisji za okres od 31 sierpnia 1951 roku do 30 września 1964 roku. Zob. APB, PMRN, KWS, sygn. 1154-1162, 1164. Brak pełnych danych obejmuje lata: 1957, 1960, 1961 i 1964.

⁵⁷ Zachowany materiał w APB w Bydgoszczy posiada charakter szczytkowy.

poz. 124) powołano do życia Centralną Komisję do Walki ze Spekulacją i Nadużyciami w Handlu działającą przy Radzie Ministrów wraz z jej terenowymi odpowiednikami przy organach administracji państwowej, w tym również w Bydgoszczy.

Summary

Among many different institutions forming the judiciary system of the Polish People's Republic, Committees for Fighting against Speculation and Abuse in Trade (KWS) were attached to the Presidium of National Councils. The committees were collegial organs established under the August 18, 1951 Resolution of the Council of Ministers – "On increasing the fighting against speculation and abuse in trade". In Bydgoszcz, this committee was set up on September 1, 1951. The task of the committees, within their control competence, was to support, among others, the fighting against speculation and other abuse conducted since 1947. Until 1954, all committees had to co-operate with regional Branches of the Special Committee for Fighting against Economic Abuse and Harmful Activities (DKS), which co-ordinated this fight. Starting from 1955, the committees (KWS) carried the main load of struggle in the "battlefield". New power bestowed mainly in the years 1954-1957 extended the range of their operations. According to an estimated analysis, the Bydgoszcz KWS controlled about 29,453 shops in the years 1951-1964, and wrote 5,936 criminal reports on about 6,133 different "offences".